ספר הישר — השער השלישי - באמונה ובענינים בסודות הבורא יתברך.

השער השלישי - באמונה ובענינים בסודות הבורא יתברך.

דע, כי האמונה תהיה מן השכל, והשכל הוא שם כללי, מחובר מן האהבה והיראה והחכמה, כי שלושת אלה כשיתחברו ויתערבו יקום מהם השכל, ומן השכל תקום האמונה. ואפשר שתתחבר האמונה מן השתים לבדן, מן האהבה והיראה, אך תהיה חסרה האמונה ההיא. ואפשר שיהיה רוע החכמה משחית מחוסר האמונה, כגון חכמת האפיקורסין והמינים והפילוסופים, אשר אינם מאמינים בתורה הקדושה וזה הוא מפני רוע חכמתם. וכאשר יתקבץ בחכמה הרעה לב רע ומידות גרועות, תאבד האמונה עד תכליתה, כי לא תחסר האהבה מפני הלב הרע בלבד, אלא מפני לימוד חכמות רעות, ויתחדשו בלב ענינים רעים אשר ישחיתו מוצא האהבה, וישוב מקורה מקור משחת ומעין נרפש. וכאשר יתקבץ חסרון האהבה עם החכמה הרעה, תאבד כל האמונה, ועל כן אומר, כי העבודה תבוא מכח האמונה, והאמונה תבוא מכח השלוש, והן: החכמה, והאהבה, והיראה, שלוש אלה ילוו עליהן כחות רבים, כגון הייחוד, והבטחון, והענוה, והמוסר, והדומה להם, ולא באנו עתה לפרש אותם כי אם שלוש אלה שהן העיקר, ואלה השלוש יבואו מכח השכל, כאשר הקדמנו. ועל כן אנחנו באים עתה לפרש דרך קצרה ענין השכל, ואחרי כן נפרש כל עניני האהבה, וכל עניני היראה, וכל עניני החכמה, ומכולם יתבאר לך סוד האמונה. וכאשר יושלם לנו פירושם, נוכל ללמוד מהם פירושי יסודות העבודה, ובהשלימנו כל זה, נפרש שער העבודה וכל תנאיה:

ועתה נתחיל בעזרת השם, ונאמר, כי כל דבר מושג בשכל או באחד מן ההרגשים יש לו שני כחות: אחד - פנימי נעלם, ושני - חיצון וגלוי, כגון ארבעה היסודות, כי יש בכל אחד מהם שני כחות: כח שומר אותו מלשלוט עליו ההפסד ומבדיל בינו לבין זולתו, כגון כח המחמם האש, והאש היא הצורה הגלויה לעינינו, וכן יש למים ולעפר ולאויר, כי האויר אף על פי שהוא דק מאד, יש בו כח נעלם אשר בו יוכל לנוע, ואנחנו לא נשיג אותו, רק נשיג כח החיצון, והוא מה שנרגיש בפנינו ובגופינו כשתעבור הרוח עלינו, וכאשר אלו היסודות והמתכות יש להם כח פנימי וכח חיצון, כן נאמר, כי יש לצומח כח אשר בו יהיה הגידול והתוספת, והכח ההוא שומר הצומח מלהיפסד ומבדיל בינו ובין זולתו, וגוף הצומח הוא הכח החיצון. אם כן יש להם שני כחות: אחד גלוי, ואחד נעלם. וכן החיות והבהמות יש להן כח, אשר בו תהיה התנועה וההרגשה והחמימות היסודית, ויש להן כח חיצון גס והוא גופיותן. אם כן יש להן שני כחות זה למעלה מזה: האחד - כח היסודות, אשר מהם נברא גופן, והוא העליון אשר על כח הצומח הגס. וכן בני אדם יש להם כח פנימי דק, והוא הנפש החכמה, והיא נעלמת יותר מכח החי, והכח הגס הוא הגוף, וכן יש לגלגל כח פנימי נעלם, והוא הנפש הכללית אשר היא עליונה מן הנפש החכמה, והכח הגס הוא גוף הגלגל. וכן יש באישים העליונים כח פנימי עליון ודק יותר מכח הגלגל, וכח חיצון והיא צורה הנראית לבני אדם, כגון צורת החיות והאופנים. ואילו ישיג שכלנו למעלה מזה, היינו מתארים אותו באלו הכחות, אבל אחרי אשר הבורא יתברך, הוא עליון ונשגב מהשגת שכלנו, נדע כי איננו ממי שיש לו כח פנימי וחיצון כשאר המושגות. וזה הדבר היה בעבור כל השכל הוא בנפש והוא מתחבר עם הגוף, אם כן הם שני כחות: אחד פנימי נעלם, ואחד חיצון.

כאשר אנו רואים, כי כל דבר ישיג את מינו, כאשר ישיג האדם אל החכמה, ולא יוכל הסוס והבהמה להשיג אל החכמה כי איננה ממינם, וכאשר יתחבר האדם לאדם והבהמה לבהמה מבלי מונע, וכאשר ישמע השומע לכוונת המדבר מפני שהוא מינו, וכאשר תשיג היד כח כל חם, או לח, או קר, או יבש, מפני שהוא ממינה, כי היא חמה וקרה ולחה ויבשה בשווה, אבל היד לא תשיג לחכמה ולענוה, ולא לאהבה, ולא ליראה, ואיננה יודעת מה הן, מפני שאינן ממינה, ומפני שלא תדמה היד לאחד מאלו הכחות בענין מן הענינים כי אם בבריאה, כי היד ברואה, והחכמה והענוה תבא מן האדם אשר הוא נברא, ועל כן נאמר, כי הענוה ברואה, בעבור שתבוא מכח הנבראים, וכפי ההפרש והיתרון אשר יש בין אלו הכחות המושכלים על הגופות המורגשות השפלות, כן היתרון והמעלות אשר בין כחות הנאצלים מן הבורא ובין השכל העליון הפועל. ואולם אמרנו "בין כחות הבורא", ולא אמרנו "בין הבורא", מפני השותפות אשר בין כחות הבורא והשכל הפועל, כי כחות הבורא נאצלים ממנו, והוא מכלל כחותיו. אך בין עצם הבורא יתברך, ובין השכל תכלית המרחק, ואין ביניהם חיבור ולא הצטרפות כלל, ולא דמיון בשום ענין, כי הבורא מאציל, והשכל נאצל, וכאשר היה בנו כח השכל אשר השגנו בו למושכלות, ובין זה הכח אשר בנו ובין כח ההרגש מרחק גדול אשר אין יותר ממנו. כי אילו תהיה בנו יכולת לקנות כח שיהיה מרחקו למעלה מן השכל כפי המרחק אשר בין כח השכל ובין כח ההרגש, היינו משיגים מה שלא נשיג מעצם הבורא, ואילו תושג אחדותו, לא היתה לנו אחדות. וביטול השגתנו

לדעתו הוא לאות על כי דעתו אמיתית, וביטול השגתנו היותו הוא לאות על כי היותו אמיתית. והדמיון על זה, כי יד האדם אילו היתה יכולה לאסוף כל מימי הים, לא יהיה זה לאות על רוחב היד, כי אם על מיעוט מימי הים. והסוס והחמור אילו היו משיגים למה שישיגו בני אדם בחכמתם, לא יהיה זה לאות על חכמת הסוס והחמור, אלא על סכלות בני האדם. וכן רוחב השחקים, אם נאמר כי גרגיר חרדל הוא כולל אותם בתוכו ומקיף עליהם, לא יהיה זה לאות על רוחב גרגיר החרדל, אלא על קטנות השחקים. ובכל זאת אין זה דמיון שלם, כי בין הגרגיר והשחקים שותפות, כי הם נבראים והוא נברא, ואין שותפות בין שכלנו ובין הבורא. וכאשר אמרנו בבירור, כי הבורא אינו רחוק ולא קרוב ולא גבוה ולא שפל, כי אם תחייב לו אחד מאלה, כבר חייבת לו מקום וחייבת לו השגת מציאותו, כי בהיות לו מקום יהיה נמצא, וידענו כי אינו נמצא כי אם לעצמו, ולא לזולתו, וזה ההפרש שבין הבורא יתברך, ובין הנברא, כי הנברא נמצא לעצמו ולזולתו וחכם לעצמו ולזולתו.

ודע באמת, כי אין דבר אשר צריך להחביר לבורא יתברך, לא כח, ולא חיים, ולא חכמה, ולא מציאות, ולא אחדות, כי הוא נעלם מכל אלו הכוחות, ואין צריך לספר עליו דבר מהם, אך הכריחנו לספר אותו בהם שני דברים: האחד מפני שבא בכתוב (משלי ג), "ה' בחכמה יסד ארץ". וכדומה לו, והשני כי אנחנו צריכים לספר אותו במציאות, כדי לבטל ממנו כל הדברים אשר ילוו למי שאין לו מציאות, כי מי שאין לו מציאות, הוא אין ונעדר, ואין לו כח, ולא יבוא ממנו פועל טוב או רע, ועל כן אנו חייבים לומר שהוא נמצא. וכן נאמר שהוא אחד, כדי להרחיק ממנו כל הדברים הנלוים למי שהוא יותר מאחד, כגון הריבוי, והחילוק, וההצטרפות, והחסרון, והתוספת, וכדומה לו. וכן כל שם אשר נקרא אותו, כי לא נקראהו מפני שהוא ראוי לו, רק להרחיק ממנו כל הדברים הנלוים להפך השם ההוא, ועתה בין והבין.

ואחרי אשר נדע כי מציאותו האמיתית היא ביטול השגת מציאותו, נדע כי אינו לא רחוק ולא קרוב כלל, ואחרי אשר אינו לא רחוק ולא קרוב, יתחייב מדברינו באמרנו "לא רחוק כלל" שהוא בתכלית הקורבה, ובאמרנו "לא קרוב כלל" כי הוא בתכלית הרוחק. וזה היתרון שיש לבורא יתברך, על הנברא אינו כיתרון שיש למכה על המוכה. כי היתרון שיש בין המכה והמוכה אינו כי אם בהכאה בלבד, וישתתף עמו בענינים רבים, כי ישתתפו בבריאה, ובכח, ובצורה, ובמידות רבות, ובמעשים רבים, ואחרי אשר השתתפו במעשים רבים, אין יתרון אמיתי לפועל על הפעול, כי היתרון האמיתי הוא כשלא ישתתף אחד מהם עם השני בשום דבר, או יהיה ראוי לו היתרון האמיתי. וזה יתרון האמיתי הוא יתרון הבורא יתברך, על הנברא, רצוני לומר, שיהיה לא רחוק ולא קרוב, כי מדרך ביטול השגת מציאותו צריך לומר "לא קרוב", ומדרך השגחתו בנבראים והנהגתו אותם צריך לומר "לא רחוק". אם כן הוא רחוק עד סוף תכלית כל מרחק והוא קרוב עד לפני תכלית כל קורבה, ועל כן יש לנו לדעת, כי הוא קרוב אלינו ורואה אותנו, ויודע ענינינו, ומנהיג אותנו, ואין תנועה מתנועותינו כי אם על פיו וברשותו. ועל כן צריך כל אדם להאמין כי הבורא יתברך, תמיד לפניו, וקרוב אליו, וסופר כל צעדיו, ומדקדק מוצא שפתיו וכל תנועותיו ומחשבותיו, ואין לנו לחקור על הקצה האחר, ולומר כי הוא רחוק מאד ואינו משגיח בנו, מפני שלא נשיג מציאותו, ולא שנשים זה הדבר לאות על תכלית רחקו ממנו, אבל יש לבני אדם לחשוב, כי כאשר קרב אליהם הבורא בשעת בריאתם ליש מאין, ויתן להם חיים ושכל וחכמה, ויטריפם לחם חוקם, כן הוא תמיד קרוב אליהם בתכלית הקורבה.

אולם אמרתי "אין לחקור על הקצה האחר ולומר כי הוא רחוק", מפני כי שני הדרכים שווים, ואחד הוא שתאמר "לא קרוב" או "לא רחוק", כי בשניהם תצדק, ואחר אשר בשניהם תצדק, בחר לך משניהם הצריך אליך אשר תצדק בו. ועל כן צריך שתאמר, כי הוא קרוב אליך, ומשגיח בך, ושומר אותך, וסופר כל ענייך, ועל כן תאמר, כי אינו רחוק מפני הענינים האלה הצריכים לזה. ואחרי אשר התבאר שהוא לא רחוק ולא קרוב, יהיה כאילו אמרנו "רחוק וקרוב", ועל כן נאמר, כי הוא קרוב אל המעשים הטובים כי ידבקו אליו, ורוצה בהם מדרך קרבתו בנו, אך מדרך רחקו אין לו רצון ולא קורבה לדבר. ואל תרחיק מה שאנו אומרים, כי הוא קרוב ורחוק ביחד ורוצה ואינו רוצה, כי מה שאתה מרחיק לא תרחיקהו אלא בעבור שבגוף נברא לא יתחברו אלה ההפכים, כי המרחק והקורבה אשר בבורא אינם כהפכים אשר בבריות, כי אלה ההפכים הם בבריות, אך בכח הבורא אינם כן, ואין לך לסבור מן הנברא ענין הבורא. וכאשר אין ראוי לומר, אחרי אשר כל פועל יעיד עליו פועלו, כן לא נאמר שהעולם יורה על הבורא יתברך, כדרך הוראת הפעול על הפועל, אלא על הפך מענין ההוא, וכאשר כח הפועל הנמצא בפעול יעיד על מציאות הפועל וכחו ופעולתו והתחברותו אל הפעול ומשלו בו, כן נאמר, כי כח הבורא לא יימצא בנברא כמציאות כח הפועל בפעול אלא על ענין נעלם מזה, ולא יימצא בו כח הפועל ופעולתו והתחברותו אל הפעול אלא על דרך אחרת רחוקה ועמוקה מזאת.